

Władysław Szyszko

"Maltechnik, technische Mitteilungen für Malerei und Bildpflege", R. 75, 1969 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 26/4 (103), 299-303

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH*

MALTECHNIK, TECHNISCHE MITTEILUNGEN FÜR MALEREI UND BILDPFLEGE. München, wyd. Georg D. W. Callwey. Kwartalnik.

Rocznik 75 (1969)

Zeszyt 1, stron 25, ilustracje.

Redakcja, *Zum 75 Jahrgang (Z okazji 75 rocznika)*, s. 1. W 1884 r. A. W. Keim założył w Monachium Deutsche Gesellschaft zur Förderung rationeller Malverfahren, c. V. Organem towarzystwa stało się czasopismo „Technische Mitteilungen für Malerei”, któremu wydawca monachijski B. Heller nadał przejrzystą, choć skromną formę graficzną. Profesor Akademii w Monachium, Max Doerner, oraz kierownik Zakładu Badawczego Wyższej Szkoły Technicznej, prof. A. Eibner, uparcie dążyli do wyeliminowania z produkcji materiałów o zdecydowanie złej jakości, a nawet szkodliwych własnościach, czemu dawali wyraz właśnie na łamach „Technische Mitteilungen für Malerei”. Pod tym względem szczególną aktywnością odznaczał się M. Doerner i on też w 1942 r. dokonał zmian formatu i zewnętrznej szaty czasopisma, nadając mu nazwę „Deutsche Zeitschrift für Maltechnik”. Ukazywało się ono tylko do września 1944 r. Dopiero w 1955 r., dzięki uregulowaniu problemów gospodarczych i zwróceniu większej uwagi na zagadnienia sztuki pojawiło się znów czasopismo fachowe z tego zakresu. Ze względu na trudności materialne format pisma, nazwanego „Maltechnik, Technische Mitteilungen für Malerei und Bildpflege” został znacznie zmniejszony, a liczbę kolorowych ilustracji poważnie ograniczono. Kraj odbiorców obejmuje 21 krajów. W związku z 75 rocznicą czasopisma redakcja składa podziękowanie wydawcy oraz wszystkim współpracownikom i czytelnikom „Maltechnik”.

H. Althöfer, *Hochwasserschäden auch in Venedig (Szkoły powodziowe również w Wenecji)*, s. 2—6, 4 il. Od kilku miesięcy historycy sztuki i konserwatorzy z różnych krajów starają się ustalić rozmiary szkód powstałych w okresie powodzi od 4 listopada 1966 r. Zebrane dotychczas sprawozdania, wśród których znajdują się opisy stanu zachowania 15 000—20 000 obiektów, powinny stać się podstawą podjętej przez UNESCO akcji ratowania miasta. Pod kierunkiem F. Valcanovera i W. Woltersa z Instytutu Sztuki we Florencji rozpoczęto badania w dzielnicy Canareggio (Madonna dell'Orto, S. Geremia, S. Maria dei Miracoli, S. Giobbe, S. Marcuola itd.). Straty obejmują zarówno obiekty nadające się jeszcze do konserwacji (uszkodzone i zniszczone malowidła i ołtarze), jak też powstanie stałego zagrożenia kościołów i pałaców. Główną przyczynę prawie wszystkich uszkodzeń stanowi wilgoć, która penetruje ściany do wysokości nawet 6 m. Spora zawartość soli oraz różnego typu chemikaliów spowodowała w wielu wypadkach całkowite zniszczenie marmuru, kamienia, metalu, drewna i płótna. Nawet w niedawno restaurowanych kościołach tynk odpada ze ścian, marmur kruszy się pod dotknięciem dłoń, drewno gnije, a malowidła ściennie zamieniają się w brudną, kleistą maź. Gdzienie-

gdzie ze ścian wyziera wążek kamienny. Sam marmur ulega rocznie zniszczeniu z szybkością 6‰. Określenie rozmiarów katastrofy może stanowić bolesną lekcję dla konserwatorów, jak szeroki może być wachlarz niebezpieczeństw grożącym zabytkom. F. Valcanover rzucił hasło, aby każdy przyjaciel sztuki złożył datkę na konserwację zabytków.

B. Kaland, *Das Antependium von Tresfjord (Antependium z Tresfjord)*, s. 6—17, 7 il. Ważną część staronorweskiego malarstwa stanowią malowidła z antependiów. Dekoracji tego typu zachowało się w Norwegii stosunkowo dużo. Zmiany i nowe prądy w sztuce nie docierały tutaj w tak silnym stopniu, jak na południu Europy. Pomijając jednak względy geograficzne, można znaleźć w norweskim charakterze narodowym tendencje do konserwatyizmu i nieniszczenia przedmiotów, które mogłyby się jeszcze przydać. Zatem nawet w burzliwym czasie reformacji bogaty inwentarz średniowiecznych kościołów katolickich został w poważnym stopniu oszczędzony. Obecnie w Norwegii istnieje około 30 antependiów ołtarzowych, które przetrwały mniej lub więcej szczęśliwie okres niszczenia obrazów (Bildersturm). Większość z nich znajduje się w muzeach Bergen i Oslo, natomiast niewielka liczba pozostała w kościołach (np. w kościele Tresfjord na Sunnmøre). Artykuł zawiera opis badań i przebieg konserwacji antependium, które stanowi tablica maryjna (92×135 cm) datowana na 1 połowę XIV w. Znajdujemy tu: dokładny opis obiektu, rezultaty badań technologicznych (mikroskopowych, mikrochemicznych, zdjęcia rentgenowskie itd.) uwagi dotyczące specyficznej techniki rysunku i wykonania nakładek metalowych. Zaobserwowano, że część zaprawy, które miały być pokryte farbą, izolowano za pomocą wysychającego oleju, którego cienka, przezroczysta warstwa widoczna jest na przekroju poprzecznym. Na podstawie zdjęć rentgenowskich stwierdzono, że wszystkie partie malowane mają podmalowanie sporządzone z białej ołowiowej zmieszanej z olejem, które w częściach karnacji i fałd szat kładziono pastoso. Prawdopodobnie miało ono służyć do zwiększenia intensywności użytych farb. Dokładnie zostały zbadane wszystkie użyte barwniki oraz spoiwo, które zidentyfikowano jako olej, z wyjątkiem czarnych i czerwonych konturów (spoiwo rozpuszczalne w wodzie). Byłby to więc ponadto ciekawy przykład wczesnego malowidła wykonanego w tej technice. Stan zachowania obiektu był, według opinii autora, jeszcze przed przystąpieniem do konserwacji stosunkowo dobry, więc zabiegi ograniczyły się do: dokładnego oczyszczenia całości, zdjęcia błękitnego przemalowania na ramach (mieszanka — 200 cz. chloru metylenu, 75 cz. alkoholu etylowego, 75 cz. acetonu, 75 cz. benzenu i 75 cz. cykloheksanonu), uzupełnienia ubytków i fug kitem (3 cz. wosku, 1 cz. damary + kreda) kładzionym na ciepło kauterem i wykonania retuszów farbami temperowymi (Couleurs de Muzii, Lefranc). Na zakończenie powleczono malowidło cienką warstwą pasty woskowej, łatwo usuwalnej olejkami terpentynowym. *Verband Deutscher Gemälderestauratoren (VDGR — Związek Niemieckich Konserwatorów Malarstwa)*. E. Willemsen, *Bericht über die Jahrestagung des VDGR (Sprawozdanie z rocznego posiedzenia VDGR)*, s. 17—18. Coroczne posiedzenie VDGR miało miejsce w Bötzingen w dniach 12—15 września 1968 r. Tematem obrad były problemy związane z zawodem kon-

* Stały przegląd zagranicznych czasopism konserwatorskich obejmuje 11 wydawnictw, których zestaw zamieszczono w z. 3 (62) rocznika XVI (1963) „Ochrony Zabytków”, s. 69.

serwatora i znaczeniem jego pracy dla społeczeństwa. Poruszono również problemy wycofania z produkcji żywic syntetycznej AW-2 oraz ewentualnego utworzenia pomocy stypendialnej dla młodych konserwatorów.

2. E. Willemsen, *Vorschau auf die Jahrestagung 1969 (Program na posiedzenie w 1969 r.)*, s. 18. W 1969 r. coroczne posiedzenie VDGR odbędzie się w połowie października w Stuttgarcie, a zasadniczymi tematami obrad będą: problemy wykorzystania ogrzewanych stołów próżniowych, utwardzanie drewna uszkodzonego przez owady, ze szczególnym uwzględnieniem estetycznego aspektu zagadnienia.

3. E. Willemsen, *Tarifverhandlungen für Restauratoren im öffentlichen Dienst (Pertraktacje w sprawie płac dla konserwatorów w służbie publicznej)*, s. 18—19. Krótki komunikat dotyczący rezultatów posiedzenia w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (Bundesinnenministerium) w Bonn w sprawie regulacji zarobków konserwatorów.

Wiadomości techniczne.

Pytanie 122, s. 19. Dotyczy możliwości otrzymywania oleju orzechowego, często wzmiankowanego w receptach starych mistrzów. Redakcja zwraca uwagę, że chodzi o olej z orzecha włoskiego, gdyż inne należą do grupy niewysychających. Z odpowiedzi wynika, że otrzymanie powyższego materiału stanowi i w NRF poważny problem.

Informacje o nowościach w produkcji.

—red—, *Farbige Filzschreiber nicht für künstlerische Zwecke! (Kolorowe „pisaki” nie nadają się do celów artystycznych)*, s. 20—21, 1 il. Nietrwałość składników użytych w farbach czyni popularne „pisaki” całkowicie bezużyteczne w działaniach czysto artystycznych. Doświadczenie przeprowadzone na zestawie 10 próbek farb polegało na wystawieniu ich na działanie światła dochodzącego zza szyby w ciągu 9 miesięcy. Zdjęcie (s. 21) ukazuje, że prawie wszystkie kolory zniknęły.

E. Haupt, *Handgeschöpfte, echte Büttenpapiere (Ręcznie wykonane autentyczne papiery czerpane)*, s. 22. Wiadomości o możliwości otrzymania w Monachium specjalnie ważnego dla malarzy akwarelistów materiału — ręcznie wytwarzanego papieru czerpanego, którego dostawcą jest obecnie firma Winsor-Newton.

Literatura fachowa.

K. Wehlte, recenzja książki: H. Ruhemann, *The Cleaning of Paintings (Problems and Potentialities)*, London 1968.

Krótkie wiadomości.

—R—, *Bilderskandal in Mainz (Skandal z obrazami w Moguncji)*, s. 22—23. I znów poważna liczba dzieł „starych mistrzów” została zakwalifikowana, po wykonaniu prostych badań technologicznych, do niewątpliwych falsyfikatów. W aferę jest wmieszanych wiele osobistości z kręgów muzealnych, a także kilku handlarzy dzieł sztuki.

—R—, *Aufdeckung von Fresken in Basel (Odkrycie fresków w Bazylei)*, s. 24. Szwajcarscy konserwatorzy odkryli pod warstwą tynku kościoła p.w. św. Leonarda w Bazylei resztki malowidła ściennego datowanego na połowę XV w. Autor malowidła pochodził prawdopodobnie z kregu Konrada Witza. Choć stan zachowania dzieła jest zadowalający, wyłaniają się liczne problemy związane z konserwacją.

dpa, documenta 4, s. 24. Frekwencja na wystawie „Documenta 1968” w Kassel wynosi już 220000 zwiedzających, czyli o 20000 więcej niż poprzednio (Documenta 3), i jest wyższa niż nawet na Biennale w Wenecji.

—R—, *Monet vom Flohmarkt falsch! (Monet z „pchlego targu” fałszywy)*, s. 25. Pod warstwą malowidła jeden z konserwatorów z Herzog-Ulrich Museum w Brunzwiku odkrył rzekomo dzieło Moneta, przedstawiające motyw krajobrazu z okolicy dworca Saint Lazare. Obraz, zakupiony przypadkowo na „pchlim targu” w Paryżu za 200 franków, dopiero teraz okazał się falsyfikatem. Nasuwa się pytanie, dlaczego pewnych podstawowych badań nie przeprowadzono wcześniej.

Konzentration bei den Holzschutzmitteln (Koncentracja produkcji środków zabezpieczających drewno), s. 25. Dwie najważniejsze wytwórnie substancji zabezpieczających drewno przed atakami owadów — Desovag-Chemie GmbH (Düsseldorf), należąca do grupy Solvay i fabryka farb Bayer AG w Leverkusen — utworzyły spółkę pod nazwą Desovag-Bayer Holzschutz GmbH w Düsseldorfie.

K. Wehlte, *Franz Lenk gestorben (Zmarł Franz Lenk)*, s. 25. W wieku 71 lat zmarł znany malarz F. Lenk, autor licznych prac wykonanych tuszem, akwarelą lub własnoręcznie przygotowywanymi temperami.

Zeszyt 2, stron 25, ilustracje.

Th. Brachert, *Finger-Maltechnik Leonardo da Vincis (Technika malowania palcem Leonarda da Vinci)*, s. 33—45, 13 il. Treścią artykułu jest dokładne omówienie stosowanej przez Leonarda techniki malowania pewnych drobnych partii orazów opuszkami palców. Ślady linii papilarnych, widoczne jedynie na zdjęciach makro lub rentgenowskich, spotyka się i u innych malarzy, jak Bellini, Cima da Conegliano (kilka przykładów), Marco Basaiti (pojedyncze ślady), Bartolommeo Montagna z Vicenzy, Filippo Mazzola z Parmy i Andrea Previtati z Bergamo. Dokładne ślady odcisków palca występują na wcześniejszych pracach Leonarda, jak Chrystus Chrystusa, Św. Hieronim, Adoracja 3 króli, czy Ginevra dei Benci. Dopełnieniem rozważań autora są starannie dobrane zdjęcia.

U. Reuther, *Trennen eines Leinwandbildes von einer Holzfaserplatte (Oddzielenie obrazu na płótnie od płyty z włókna drzewnego)*, s. 45—48, 4 il. Nakładanie uszkodzonego malowidła na płótnie na różnego rodzaju sztywne płyty jest przedsięwzięciem mogącym spowodować przykre konsekwencje dla samego obiektu. W czasie kursu dla konserwatorów malarzy w Instytucie Technologii Malarstwa w Stuttgarcie wzięto na warsztat obraz na płótnie pędzla Albrechta Adama (1786—1862) datowany na 1832 r., przedstawiający nadwornego koniuszego wirtemberskiego, barona von Münchingen, na koniu, na tle krajobrazu. Przed laty obraz został nałożony na twardą płytę z włókna drzewnego i przyklejony klejem lakowym. W ciągu stosunkowo krótkiego czasu wystąpiły znaczne rozwarstwienia, dachówkowate wybrzuszenia i liczne drobne spekania, a także odspojenia warstwy malowidła od zaprawy. Na powstanie niekorzystnych, silnych napięć miał bez wątpienia wpływ klej lakowy. Przy dalszych badaniach w świetle UV ujawniły się liczne i rozległe przemalowania, pod którymi stwierdzono znaczne, głęboko sięgające uszkodzenia. Zdjęcia rentgenowskie i późniejszy zabieg uwidoczniły ponadto rysy i dziury w płótnie. Aby warstwę malarską na nowo związać z podobrazem, należało przede wszystkim usunąć z odwrocica całość płyty oraz dokładnie oczyścić z warstwy użytego niegdyś kleju. Po zabezpieczeniu lica bibułą japońską i dwiema warstwami delikatnej tkaniny (Vlieseline federleicht 25 weiss oraz Nesselgewebe), które sklejono masą woskowo-kalafoniową (3:1), pocięto całość płyty piłą tarczową na małe prostokątne fragmenty, które usuwano dłutem i innymi przyrządami stolarskimi. Resztki kleju lakowego zeszkrobywano skalpelem. Do umocnienia i związania warstwy malowidła i zaprawy użyto również masy woskowo-kalafoniowej, którą nakładano kauterem. Tą samą masą posłużono się przy założeniu Vlieseliny na odwrocie malowidła, co umożliwiło potem zdjęcie zabezpieczenia z lica. Wreszcie usunięto stare kity i przemalowania, a następnie całość zdublowano na podgrzewanym stole próżniowym.

K. Wehlte, *Prüfung von Farben im DNA (Badanie kolorów według DNA)*, s. 49—50. Sprawozdanie z 23 posiedzenia Komitetu do Spraw Materiałów Malarzkich, Stuttgart, 10 września 1968 r. Poruszono szereg problemów związanych z rolą koloru i farb w procesie kształtowania się dzieła sztuki oraz dyskutowano nad właściwościami wytwarzanych obecnie materiałów. Wciąż wiele poglądów w tej dziedzinie wymaga uzupełnienia lub całkowitej zmiany.

Wiadomości techniczne.

Pytanie 124, s. 50. Dotyczy powtórnego używania zamalowanego już płótna. Redakcja zaleca stosowanie do tego celu mieszaniny zaprawy dyspersyjnej z litynem i białą tytanową.

Pytanie 125, s. 50—51. Jest to wyjaśnienie roli, jaką odgrywa w farbach tzw. ekstender. Pozwala on na oszczędniejsze, a więc tańsze posługiwanie się niektórymi farbami lub wręcz zmienia ich właściwości — np. zieleni uwodnionej tlenku chromu z dodatkiem barytu pełniącemu rolę ekstendera tworzy ciemną zielen, która nabiera silniejszych własności kryjących. Niektóre farby kazeinowe również wymagają takiego typu „wypełniacza”, aby zachować ich właściwą konsystencję i zabezpieczyć je przed ściekaniem z palety. Dopuszczalne do stosowania ekstendery zostały znormalizowane (DIN 55911).

Pytanie 126, s. 51. Redakcja wyjaśnia sposób używania caparolu jako zaprawy lub ewentualnie jako werniksu, nie zaleca natomiast malowania farbami dyspersyjnymi techniką akwarelową.

Informacje o produkcji.

K. Wehlte, *Künstlerfarbenfabrik H. Neisch Co. liquidiert (Fabryka farb artystycznych H. Neisch Co. zlikwidowana)*, s. 51—53, 1 il. Wymieniona w tytule fabryka powstała w Dreźnie w 1871 r. Z działalnością jej w okresie rozkwitu związanych było wiele osobistości wywodzących się ze środowiska artystów malarzy, technologów i producentów materiałów malarzkich. Splot niepomyślnych okoliczności doprowadził zakłady do likwidacji w 1968 r.

E. Haupt, *Oil Painting Primer (Zaprawa pod malowidło olejne)*, s. 53. Wzmianka o wypuszczonym niedawno na rynek produkcji firmy Winsor/Newton, nadającym się do gruntowania płótna lnianego, bawełnianego, drewna, sklejk itp. Warstwa po nałożeniu schnie w ciągu kilku godzin, zachowuje elastyczność mimo wysokiego stopnia twardości. Malowidło z zaprawy można usunąć olejkami terpentynowymi. Samą zaprawę narusza dopiero mieszanina spirytusu i olejku terpentynowego.

E. Willemssen, *Jahrestagung 1969 des VDGR (Roczne posiedzenie VDGR w 1969 r.)*, s. 53—54. Krótka wzmianka o organizacji posiedzenia VDGR w Stuttgarcie między 12 a 19 października br.

Literatura fachowa.

K. Wehlte, recenzja książki: H. Althöfer, *Restauriert und neu entdeckt*, Düsseldorf 1968.

Krótkie wiadomości.

K. Wehlte, *Edm. Steppes, ein Maltechniker (Edm. Steppes technolog malarstwa)*, s. 54—55. Wzmianka o śmierci 96-letniego malarza i technologa z Monachium.

K. Wehlte, *Prof. Roth 70 Jahre (Prof. Roth ma 70 lat)*, s. 55. Komunikat zawiera szczegółowe wyliczenie zasług prof. Rotha, który mimo podeszłego wieku jest wciąż aktywny jako artysta i konserwator.

red, *Zum Mainzer Bilderskandal (O skandalu z obrazami w Moguncji)*, s. 56. W „Maltechnik” 1969, nr 1 została zamieszczona wzmianka o skandalu fałszerkim w Moguncji, którego szczegóły miały być oficjalnie ogłoszone w okresie odbywającego się akurat pochodu karnawałowego. Do wprowadzenia jednak ta-

kiej „atrakcji” nie doszło, wskutek wypowiedzi poważnego rzeczoznawcy i historyka sztuki z Zurychu, który miał stwierdzić, że wśród 35 obrazów znajdują się również oryginalne prace van Dycka, Velasqueza, Rubensa, Campina, Pachera, Wouwermana, de Mompera, Ostade'a, Poila i Jana van Breughla. Do czasu uzyskania miarodajnego orzeczenia, wydane go przy pomocy także innych specjalistów redakcja powstrzymuje się od zabierania głosu na ten temat.

zt, *Ein van Gogh entdeckt? (Van Gogh odkryty?)*, s. 56. Włoski dziennikarz i kolekcjoner nabył za 45 funtów w sklepie ze starzyzną prawdopodobnie autentyczny obraz van Gogha. Silnie pociemniałe, z sygnaturą van Gogha malowidło przedstawia dom wiejski. Znajdowało się w bardzo złym stanie. Jest to, jak się wydaje, jedno z wcześniejszych dzieł mistrza. Natomiast ze zdjęć rentgenowskich wynika, iż pod warstwą wierzchnią znajduje się wcześniejsze malowidło, przedstawiające pług ciągnięty przez woły. Podejrzewa się tu również autorstwo van Gogha. Specjaliści z Instytutu Courtauld w Londynie stwierdzili autentyczność obrazu niemniej konieczna jest jeszcze opinia ekspertów holenderskich, aby można było wciągnąć go na listę dzieł holenderskiego malarza. Obraz osiągnąłby wówczas cenę około 300 tys. marek.

red, *Fund antiker Farben (Odnalezienie starożytnych farb)*, s. 56—57. Na pokładzie wraku starożymskiego statku w pobliżu Marsylii nurkowie pod kierunkiem francuskiego archeologa, prof. André Tchernia, odkryli resztki farb. Analizy wykazały, że w ołowianych tubkach znajdowała się biel ołowiowa, natomiast czerwone okruchy okazały się realgarem. Wreszcie „błękitnozielone kulki” to bez wątpienia caeruleum, barwnik dobrze znany w starożytności.

R, *Fresken auf Reisen (Podróże fresków)*, s. 57. Niedawno zorganizowano wystawę w Nowym Jorku, na której około 370 000 zwiedzających mogło podziwiać słynne freski włoskie z XIII—XVI w. W marcu wystawę liczącą ok. 70 przykładów zdjętych malowideł ściennych zademonstrowano w Rijkmuseum w Amsterdamie. Wypożyczenie ich stanowi jak gdyby rewanż Włoch za pomoc krajów świata okazaną przy ratowaniu zabytków Florencji w 1966 r.

S, *Preistreiberei im Kunsthandel (Podbijanie cen w handlu dziełami sztuki)*, s. 57. Malowidło Madonna z Dzieciątkiem i czterema aniołami, przypisywane mistrzowi włoskiemu Duccio di Buonisegna (XIII w.), zostało nabyte przez brytyjską Galerię Narodową za 150 tys. funtów, (licytację rozpoczęto od 2700 funtów). Dzieło Duccia nabył wcześniej z kolekcji pewnego zmarłego zbieracza amerykański handlarz dziełami sztuki mieszkający w Londynie. Próba srrzedaży obrazu do galerii sztuki w Cleveland (USA) nie powiodła się, ponieważ rząd brytyjski, chcąc umożliwić Galerii Narodowej nabycie malowidła, nie wydał zezwolenia na jego wywóz za granicę.

S, *Chagall im Vatikan (Chagall w Watykanie)*, s. 57. Z doniesienia styczniowego biuletynu Stowarzyszenia Artystów Szwajcarskich wiadomo, że Marc Chagall otrzymał zlecenie wykonania wielkiego witrażu w papieskim pomieszczeniu audiencyjnym, znajdującym się obecnie w budowie.

R, *Frans Hals bei Kerzenlicht (Frans Hals przy świetle świec)*, s. 57—58. Muzeum Halsa w Haarlem również i w tym roku zorganizowało ekspozycję obrazów mistrza, oświetlonych jedynie blaskiem świec. Celem organizatorów było stworzenie widzom możliwości podobnego odbioru dzieła, jak w XVII w.

pi, *Videothek für Museen (Wideooteka dla muzeów)*, s. 58. O zastosowaniu urządzeń telewizyjnych do celów dokumentacji muzealnych mówiono na międzynarodowym seminarium UNESCO pt. „Telewizja i muzeum” w Essen.

E., *Berner Museumsführer (Przewodnik po muzeach berneńskich)*, s. 58. Ostatnio wydano w Bernie przewodnik po miejscowych muzeach, który liczy tylko 12 stron, lecz informuje wyczerpująco o godnych zwiedzenia obiektach i miejscach, w których się one znajdują.

I, *Hundert Jahre Arbeit für Florenz (100-letnia praca dla Florencji)*, s. 58. Zniszczone w czasie katastrofal-

nej powodzi (listopad 1966 r.) dokumenty z florenckiego Archiwum Miejskiego będą odrestaurowane nie wcześniej, niż za 100 lat. Na ogólną liczbę 239 511 zostało dotąd uratowanych 1187.

p. *Fälscher in USA (Falszerze w Stanach Zjednoczonych)*, s. 58. Malarz David Stein, który swoje obrazy sygnował nazwiskami znanych malarzy, jak Picasso, Chagall czy Matisse, wprowadzając w błąd rutynowanych znawców, został skazany przez sąd w Nowym Jorku na 5 lat więzienia. Większość falszyfikatów sprzedano znanym handlarzom dzieł sztuki.

R. *Kunstauktion ohne Gebot (Aukcja dzieł sztuki bez licytacji)*, s. 58. W Norymberdze w sali aukcyjnej nie podniosła się żadna ręka podczas licytacji, jakkolwiek chodziło o dzieła Rembrandta, El Greca i Renoira (łączna suma 8 mln marek), które miały własne ekspertyzy. Niewątpliwie na postawę biorących udział w aukcji wpłynęły ostatnie afery w Lucernie i Mo-guncji.

Zeszyt 3, stron 25, ilustracje.

N. Brkic, *Bildträger alt-serbischer Ikonen (I Teil) (Podobrazia staroserbskich ikon)*, Część I, s. 66—69, 2 il. Autor, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Belgradzie, wprowadza nas w skomplikowane problemy przygotowania drewnianych podobrazii pod malowidła ikonowe. Spotykamy tu uwagi na temat wyboru właściwego gatunku drewna, jego obróbki, suszenia, przeklejania i wykonywania wzmocnień.

A. Bertinelli, *Trockenlegen feuchter Mauern (Suszenie wilgotnych murów)*, s. 69—74, 5 il. Problem zabezpieczenia murów z malowidłami ściennymi przed szkodliwym działaniem wilgoci jest wciąż aktualny. Często niezbędne staje się zdjęcie zagrożonego malowidła i osadzenie go na nowym podłożu, a następnie umieszczenie go w muzeum, czy w innym bezpiecznym miejscu. Nie można jednak zapominać, że fresk miał służyć jako dekoracja danego wnętrza i przede wszystkim należy ratować go „in situ”, wyjątkowo tylko decydując się na przeniesienie. Artykuł poświęcony jest omówieniu metody zastosowanej, przez dr G. Massariego, polegającej na wykonaniu otworów w ścianie maszyną wiertniczą, a następnie wlaniu w szpary płynnej masy z żywicy poliestrowej, która bardzo szybko tężeje. Po raz pierwszy zastosowano z powodzeniem ów system w 1966 r. w Rzymie, zabezpieczając niewielki kościół S. Maria della Neve z XVII w., w którym poziom zawilgocenia dochodził do 4 m. Metodę Massariego stosuje się również przy ratowaniu pojedynczych fresków, np. Perugina w sali kapitulnej katedry przy klasztorze S. Maria Maddalena de Pazzi oraz w Wenecji, w kościele S. Maria dei Miracoli.

K. Wehlte, *Chinesische Tuschen (Chińskie tusze)*, s. 75—79, 2 il. Wyczerpujące z technologicznego punktu widzenia omówienie rodzajów oryginalnych tuszów, ich składu, wartości i zastosowania w twórczości artystycznej.

E. Denninger, *Pigmentuntersuchungen an den Malereien der Romanischen Holzdecke von St. Michael zu Hildesheim (Badania pigmentów z malowideł drewnianego stropu romańskiego w kościele p.w. św. Michała w Hildesheim)*, s. 79—81, 9 il. Artykuł stanowi wstępne zestawienie wyników badań barwników pobranych z podanego w tytule obiektu. Całość badań zostanie opublikowana w najbliższym czasie przez tegoż autora na łamach „Niedersächsische Denkmalpflege”.

S. Stocker-Deggeller, *Schutzmaske für Restauratoren (Maska ochronna dla konserwatorów)*, s. 82—83, 1 il. Nie trzeba nikogo przekonywać o konieczności używania przy licznych zabiegach konserwatorskich maski nie dopuszczającej szkodliwych oparów do dróg oddechowych. Reklamowana w artykule maska produkcji szwajcarskiej AOR—6051, odznacza się ceną zaletą: można w niej wymienić filtry w za-

leżności od rodzaju szkodliwej substancji, z którą konserwator ma w danym momencie do czynienia. Liczne wypadki zachorowań konserwatorów są następstwem tego wciąż zbyt lekko traktowanego zagadnienia.

K. Wehlte, *Stockholm*, s. 83—85. Kilka uwag na temat działalności Association Internationale de la Couleur, organizacji zajmującej się badaniami kolorymetrycznymi. Według autora zbyt rzadko zabierają na tym polu głos sami artyści malarze.

Wiadomości techniczne.

Pytanie 127, s. 85. Dotyczy zabezpieczenia odwrocia obrazów na płótnie przed zawilgoceniem, za pomocą sklejki lub płyty pilśniowej grubości 3—4 mm.

Pytanie 128, s. 85—86. Odpowiedź redakcji obejmuje zespół danych odnoszących się do niemieckiej normy kolorystycznej, tzw. Deutsche Farbenkarte DIN 6164.

Pytanie 129, s. 86. Od kiedy produkuje się fabrycznie płótno malarskie? Prawdopodobnie pierwszy raz gruntowane maszynowo płótno zaczęto produkować w 1867 r., w firmie Lefranc w Paryżu (założonej w 1720 r.).

Informacje o nowościach w produkcji.

E. Haupt, *Budget-Oilcolors (Budżet a farby olejne)*, s. 86. Nowy typ zestawu farb olejnych proponuje znana firma londyńska Winsor, Newton. Mimo stosunkowo niewysokiej ceny, jakość ich jest bardzo wysoka.

Literatura fachowa.

—R/w—, recenzja książki: W. F. Volbach, *J. La-fontaine-Dosogne; Byzanz und der Christliche Osten — Propyläen Kunstgeschichte*, Berlin 1968.

Krótkie wiadomości.

K. Wehlte, *Dr A. M. de Wild, Naturwissenschaftler und Restaurator (Dr A. M. de Wild, przyrodnik i konserwator)*, s. 87—88. Zarys bogatej działalności znanego konserwatora holenderskiego, który zmarł w wieku 70 lat.

—W—, *Wechsel in der Staatsgalerie Stuttgart (Zmiana w Galerii Państwowej w Stuttgarcie)*, s. 89. Nowym dyrektorem Galerii mianowany został dr Peter Beye.

(AP), *Neuer Generaldirektor in München (Nowy dyrektor generalny w Monachium)*, s. 89. Dotychczasowy dyrektor Niemieckiego Muzeum Narodowego w Norymberdze dr Erich Steingraber, objął stanowisko generalnego dyrektora Bawarskich Zbiorów Malarstwa w Monachium.

pr. *Schönberger für Steingraber in Nürnberg (Schönberger na miejscu Steingrąbera w Norymberdze)*, s. 89. Dyrektorem Niemieckiego Muzeum Narodowego w Norymberdze mianowany został prof. A. Schönberger.

zt, *Das Rembrandt-Jahr in Holland (Rok Rembrandta w Holandii)*, s. 89—90. Z okazji 300-letniej rocznicy śmierci Rembrandta (4 października 1669 r.) Rijksmuseum w Amsterdamie przygotowało specjalną wystawę. Pokazanych będzie 20 najszlachetniejszych płócien mistrza oraz 120 rysunków.

AP, *Peruginos „Madonna mit dem Goldfinken” gestohlen (Skradziono „Madonnę ze złotą ziębą” Perugina)*, s. 90. Z kościoła w Pesaro złodziejnie skradli jedno z najszlachetniejszych malowideł renesansu włoskiego, ocenione przez znawców na ok. 3,2 mln marek.

Stg. Ztg., *Unerlaubter Gemäldeexport (Niedozwolony wywóz malowideł)*, s. 90. Krótki komunikat o łamaniu przepisów wywozowych przez niektórych kolekcjonerów dzieł sztuki we Włoszech.

Zeszyt 4, stron 25, ilustracje.

N. Brkic, *Bildträger altserbischer Ikonen (II Teil) (Podobrazia staroserbskich ikon. Część II)*, s. 97—99.

II część artykułu poświęconego technologii przygotowywania podobrazia pod malowidło ikonowe. Zawiera szereg cennych uwag autora dotyczących starych recept i ich wykorzystania przy wykonywaniu dzisiejszych kopii.

J. Goebel, *Musement, eine Gemeinschaftsausstellung niederländischer Museen (Musement, wspólna wystawa muzeów niderlandzkich)*, s. 99—100. Od 19 czerwca do 13 lipca w Irene-Halle przy placu targowym w Utrechcie trwała wystawa zorganizowana przez 150 niderlandzkich muzeów. Równocześnie dyskutowano nad problemami związanymi z organizacją muzeów, a szczególnie z konserwacją zabytków.

A. E. A. Werner, *Neue Werkstoffe für Konservierungszwecke (Nowe materiały do celów konserwatorskich)*, s. 100—106, 5 il. Jeszcze do niedawna konserwator dysponował jedynie materiałami naturalnymi (wosk, kleje roślinne i zwierzęce, żywice naturalne), a więc wybór odpowiedniego środka był znacznie ograniczony. Postępy chemii w ostatnim czasie w zakresie substancji wysokocząsteczkowych umożliwiły wprowadzenie na rynek licznych środków syntetycznych, które już okazały się przydatne do celów konserwatorskich. Nie pełnią one bynajmniej roli zastępczej wobec materiałów naturalnych, lecz mają swoje cechy, dzięki którym stają się często niezastąpione. W artykule omówione zostały pod kątem właściwości i przydatności w konserwacji dwa materiały syntetyczne: tzw. rozpuszczalny nylon (biały proszek pod nazwą handlową CALATON CB) i kit silikonowy. Zdjęcia ilustrują rezultaty zabiegów przeprowadzonych za pomocą tych środków.

K. H. Cuno, *Gestaltungsexperimente mit flüssigen Werkstoffen (Eksperymenty twórcze z tworzywami płynnymi)*, s. 107—113, 7 il. Artykuł przedstawia możliwości uzyskania szerokiej gamy efektów malarskich typu abstrakcyjnego za pomocą akwareli, różnego typu tuszów i roztworów gum („Victoria”, „Continental” w tubach).

Wiadomości techniczne.

Pytanie 130, s. 114. Redakcja podaje dogodny sposób oprawiania pasteli, polegający na naklejeniu z odwrotnej strony szyby cienkich pasków (3—4 mm) tektury, które stworzą warstwę izolacyjną, oddzielającą płytę szklaną od powierzchni pasteli. Szybę należy wkładać w ramy lekko zwilżoną, aby uniknąć wytworzenia ładunku elektrycznego, powodującego przyciąganie cząstek pasteli do szkła. W celu zapobieżenia wytwarzania się plam wywołanych przez mikroorganizmy nie żyjący już konserwator. A. M. de Wild zalecał stosowanie filtru tekturowego nasyczonego 25% roztworem tymolu w 96% alkoholu. Między odwróciem obrazu a filtrem umieścić należy warstwę papieru parafinowanego.

Verband Deutscher Gemälderestauratoren (Związek Niemieckich Konserwatorów Malarstwa VDGR).

E. Willemsen, *Ordentliche Hauptversammlung und Arbeitstagung 1969 in Stuttgart (Posiedzenie zwyczajne i jazd roboczy VDGR, Stuttgart 1969 r.)*, s. 115—116.

Literatura fachowa.

— w —, recenzja książki: praca zbiorowa, *Weltgeschichte der Malerei*. Lausanne 1968, Verlag Editions Rencontre.

Krótkie wiadomości.

K. Wehlte, *Otto Dix*, s. 117—119, 1 il. Zarys działalności artystycznej znanego malarza i konserwato-

ra, który zmarł w wieku 78 lat. Jego ulubionym rodzajem twórczości było malarstwo monumentalne.

K. Wehlte, *Jonas Akesson, ein namhafter Porträtmaler (J. Akesson wybitny malarz portrecista)*, s. 119—120, 1 il. Powoli zanika moda na wykonywanie portretów, więc tym bardziej poszukiwani są dobrzy malarze specjalizujący się w tym gatunku malarstwa i dysponujący solidnym rzemiosłem. W Bjärred niedaleko Malmö żyje znakomity portrecista J. Akesson, znany również poza granicami Szwecji. We wrześniu artysta święcił swoje 90 urodziny.

zt., *Umfangreicher Kunstdiebstahl in Bayern (Poważna kradzież dzieł sztuki w Bawarii)*, s. 120. Z posiadłości barona von Levinskigo w Steinekirk skradziono drogocenne przedmioty o wartości 250 000 marek. Złodzieje włamali się do pałacu i zabrali obraz Maertensa de Vossa, nauczyciela Rubensa (wartości przynajmniej 50 000 marek), oraz złote (m.in. starożytne) monety, wartościowe zegary, świeczniki, naczynia srebrne, miedziane i cynowe.

Z, *Bildfälscher-Affäre in München (Afera z fałszerzami obrazów w Monachium)*, s. 120. Według ostatnich doniesień zaarrestowano cztery osoby podejrzane o fałszerstwo, a następnie sprzedaż obrazów „starych mistrzów”.

10, *Abbrucharbeiter finden gestohlene Gemälde (Przy pracach rozbiórkowych robotnicy znajdują skradzione malowidła)*, s. 120—121. Dzięki ostrożności dwóch angielskich robotników pracujących przy rozbiórce domu cała kolekcja pierwszorzędnych dzieł Picassa i innych znanych współczesnych malarzy nie znalazła się na śmietniku lub w ogniu. Obrazy należały do londyńskiego kolekcjonera, sir Rolanda Penrose, który parę lat temu został okradziony; prawdopodobnie wskutek zagrożenia ze strony policji, złodzieje umieścili malowidła w przypadkowej piwnicy-graciarni. Całość znaleziska określono sumą ok. 3 mln marek. pr, *Goya von Trödelmarkt (Goya z targu starzyzna)*, s. 121. Zakupiony za 8 marek na targu w niewielkim miasteczku w Anglii obraz okazał się oryginalnym dziełem Goyi. Malowidło, według opinii ekspertów kanadyjskich, niemieckich i włoskich, mogło powstać ok. 1770 r. w Rzymie.

E, *„Einführung in die Farbmetrik” (Wprowadzenie do kolorimetrii)* s. 121. W dniach 17—18 listopada w Akademii Technicznej w Wuppertal odbędzie się cykl wykładów prof. dr inż. Manfreda Richtera z Berlina, jako wstęp do badań kolorymetrycznych. red, *Ein Spitzweg 54 000 DM (Spitzweg za 54 000 marek)*, s. 121. Na 2 międzynarodowej aukcji dzieł sztuki nad Jeziorem Bodeńskim niewielkie malowidło Carla Spitzwega, pochodzące z prywatnych zbiorów, osiągnęło w trakcie licytacji podwójną, w stosunku do wywoławczej, cenę.

—R—, *Ikonenmalerei in Deutschland (Malarstwo ikonowe w Niemczech)* s. 121. We wrześniu pojawiła się w prasie wzmianka o pochodzącym z Sofii malarzu bułgarskim Szelechowie, który obecnie mieszka w Biberach (Górna Szwabia) i wykonuje ikony ściśle według starych przepisów i recept. 59-letni artysta wiedzę malarską uzyskał od belgradzkiego malarza ikon Sofronowa. Redakcja chce nawiązać kontakt z Szelechowie i ewentualnie uzyskać jego opinię na temat artykułu (patrz „Maltechnik” 1969, nr 3 i 4) dotyczącego podobrazia staroserbskich ikon.

—R—, *„Silikatfarbe” (als Begriff) (Farba silikonowa jako pojęcie)*, s. 122. Kilka uwag redakcji na temat klasyfikacji i normalizacji farb silikonowych.

K. Wehlte, *Prof. Hans Theo Richter +*, s. 122. Nieoczekiwanie nadeszła wiadomość o śmierci 67-letniego znanego malarza i grafika, profesora Wyższej Szkoły Sztuk Pięknych w Dreźnie.

Władysław Szyszko